

Margita Mirčeta Zakarija
Sveučilišna knjižnica u Splitu
mazakari@svkst.hr

UDK 027.6 (=411.16)
Stručni rad / Professional paper

KNJIŽNIČNA ZBIRKA ŽIDOVSKJE OPĆINE U SPLITU

Library collection of the Jewish Community in Split

Sažetak

Razmatra se dvojna priroda knjižnice kao institucije koja istovremeno čuva simbole kolektivnog identiteta iz prošlosti i skrbi o sadašnjim i budućim potrebama članova zajednice. Ta dvojnost može dovesti do nesklada pri donošenju različitih praktičnih odluka u radu knjižnice i nesigurnosti u stvaranju odgovarajuće strategije.

Prikazom specifičnosti knjižnične zbirke splitske Židovske općine pokušava se definirati funkcija knjižnice u očuvanju dinamičnog i pluralnog koncepta kulturnog identiteta. Predlažu se smjernice za daljnju izgradnju fonda i razvoj aktivnosti koje zajednicu povezuju s većinskom kulturom.

Ključne riječi: *knjižnične zbirke, kulturni identitet, Židovska općina Split*

Summary

This paper analyses dual attribute of library as an institution that preserves symbols of collective identity in the course of time and simultaneously manages present and future needs of the community members. Such a duality can provoke incoherence in library administration and insecurity in creation of an appropriate strategy. The particularities of the library collection of the Jewish Community in Split are being described and analysed in order to define possible function of a library in the preservation of dynamic and plural concept of cultural identity. Guidelines for the library collection development, as well as strategies for connecting the library and its community with the majority culture, are being suggested.

Keywords: *Library collection, cultural identity, Jewish Community Split*

Kulturni identitet i kolektivna memorija

Židovska zajednica u Splitu relativno je malobrojna, ali je druga po brojnosti u Republici Hrvatskoj. Na području grada Splita prisutna je od početaka razvoja grada iz carske palače i generacijama čuva iznimno nasljeđe predaka. Povijesni aspekti života zajednice istraživani su i opisivani u više studija i znanstvenih radova, a ovaj rad pokušava odgovoriti na pitanja vezana za aspekt kulturnog identiteta: istražiti će se kako knjižnica sudjeluje u očuvanju kulturnog identiteta članova i koje su moguće strategije razvoja postojeće knjižnične zbirke. Analizirat će se aspekti identiteta koji se reflektiraju u strukturi knjižničnog fonda te suodnos s poslanjem Židovske općine kao vjerske i manjinske zajednice.

Složeni pojam identiteta predmet je kojim se bave različite znanstvene discipline. Ovaj rad oslanja se na teorije identiteta iz područja sociokulturne antropologije koja identitet definira kao simbolički konstrukt koji nastaje iz kulturne paradigme.¹ Temelji se na identifikaciji pojedinca s kulturom kojoj pripada i na autorefleksiji o načinu života koji treba prihvatiti unutar određene društveno-kulturne sredine. Antropološka teorija naglašava dinamičnost identiteta u suvremenom postmodernom društvu i njegovu ovisnost o povijesnom trenutku² koji je promjenjiv i često teško predvidljiv. Već od šezdesetih godina 20. stoljeća kulturna antropologija preispituje tradicionalne koncepte identiteta i pripadnosti. Razvoj koncepta identiteta pronalazi unutar kulturne paradigme, a ne unutar kategorije etničkog.³ Kulturni identitet nastaje kao društveno-kulturni, politički ili ideološki konstrukt, razlikuje postojanje individualne i kolektivne manifestacije, pluralan je i otvoren rekonceptualizaciji. Takav konstrukt varijabilan je u vremenu i ovisan o dvama procesima: o vanjskom društvenom procesu kategorizacije i unutarnjem procesu samokategorizacije. Pojedinač prihvaća određenu kategoriju u koju ga drugi smještaju te se prema njoj određuje.⁴ Pritom određenje i pripadnost nisu statični, već podrazumijevaju aktivni proces konstrukcije i mijenjanja okvirnih postavki identiteta. Taj polifonični i dinamični koncept preciznije će se razraditi simboličnim indikatorima (markerima). Sociolog R. Schnell⁵ u svojim je istraživanjima migrantskih skupina analizirao njihov odnos prema identitetu. Naveo je 80 indikatora kulturnog i etničkog identiteta koje je razvrstao u sljedeće kategorije: jezik, religija, subjektivni osjećaj pripadnosti etničkoj skupini, diskriminacija, kontakti s dominantnom etničkom skupinom, kontakti sa zemljom podrijetla, samoidentifikacija, kulturne navike, nacionalni praznici itd. Na temelju tih indikatora segmentirat će se i analizirati knjižnična zbirka Židovske općine.

Za osnovno pitanje kojim se ovaj rad bavi važne su i određene značajke kolektivnog identiteta. Kolektivni identitet uvijek u svojoj osnovi ima temeljna određivanja polja razlike između „mi“ i „oni“ kojom se definira u odnosu prema drugim skupinama.⁶ Ta je granica dinamična s obzirom na proces uključivanja i isključivanja, ali istovremeno ne narušava drugu važnu komponentu kolektivnog identiteta, a to je osjećaj kontinuiteta

1 Golubović, Z. Anthropological conceptualisation of identity, str. 26. [citirano: 2017-10-18]. Dostupno na: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=107859

2 Giddens, A. Modernity and self identity. Palo Alto : Stanford University Press, 1991. Str. 5.

3 Golubović, Z. Nav. dj.

4 Sciolla, L. Identità personale e collettiva. Enciclopedia di scienze sociali. [citirano: 2017-10-18]. Dostupno na: http://www.treccani.it/enciclopedia/identita-personale-e-collettiva_%28Enciclopedia_delle_scienze_sociali%29/

5 Schnell, R. Dimensionen ethnischer Identität (Dimensions of ethnic identity). [citirano: 2017-10-18]. Dostupno na: https://www.uni-due.de/~hq0215/documents/1990/1990_DimensionenEthnischerIdentitaet.pdf

6 Sciolla, L. Nav. dj.

i trajanja u vremenu. Pojedinač se prema njoj odnosi aktivno, selektira i interpretira zajedničke simbole i mitove te tako sudjeluje u gradnji zajedničke povijesne memorije. Različitim obredima simboli se održavaju i obnavljaju kao važni dio enkulturacijskih procesa. Podložni su i reinterpretaciji u kontekstu koji pojedinac prepoznaje kao prijetnju održanju grupe.⁷

Mijene društveno-povijesnog konteksta utječu na sve kulturne procese, etničke prostore, položaj religije, na osjećaj sigurnosti ili ugroženosti nekog identiteta. U suvremenom svijetu definiranje židovskog identiteta pogođeno je svim navedenim pitanjima, ali osobito i neslaganjem oko temeljnog: jesu li Židovi rasna, vjerska, etnička ili kulturna skupina⁸? Ovaj rad ne nudi odgovor na tako složeno pitanje, već pristupa židovskom identitetu kao identitetu manjinske skupine, a knjižničnoj zbirki kao zbirki s obilježjima karakterističnim za specijalne knjižnice. Prema radnoj verziji Standarda za specijalne knjižnice to znači da je prvenstveno namijenjena članovima svog osnivača, na čijoj se politici i poslanju treba zasnivati i sama zbirka.

Knjižnična zbirka i njeni korisnici

Zajednica ima ukupno oko stotinu članova, pretežno srednje dobi (50 - 55 godina). Premda je registrirana kao vjerska zajednica, nema stalnog rabina od pedesetih godina 20. stoljeća.⁹ Brojnost je relativno stalna od 1952. godine do danas: prije Drugog svjetskog rata imala je 300 članova; broj je prepolovljen tijekom rata, a još se trećina članova odselila u državu Izrael neposredno nakon njezina osnutka. Poslije toga nije bilo oscilacija jer je svaki veći odlazak članova pratio i dolazak novih. To je osobito bilo izraženo u vrijeme Domovinskog rata devedesetih godina 20. stoljeća kada je zajednica bila aktivna u prihvatu i pružanju pomoći izbjeglicama.

U lučkom gradu primarno orijentiranom na trgovinu židovske su obitelji održavale prosvjetni i kulturni standard na višoj razini od ostalih pučana. Poučavanje je, naime, oduvijek bilo važan dio židovske religije, a ona je, pak, bila važan dio svakodnevnog života. Vjerska škola postojala je sve do Drugog svjetskog rata, u obiteljima su se čuvale židovske knjige, a nepismenosti gotovo uopće nije ni bilo. Društveni i kulturni život zajednice odvijao se u sinagogi, vjerskoj općini, jedno vrijeme u društvu Jarden te oko knjižare i prve posudbene biblioteke u gradu koju je osnovao i vodio Vid Morpurgo.¹⁰ Višestoljetna tradicija nasilno je presječena u lipnju 1942. godine kada su talijanski fašisti spalili općinski arhiv, uništili matične knjige, biblioteku i sinagogu te Morpurgovu knjižaru.

H. Morović¹¹ navodi pokušaj spašavanja dokumenata i spominje odgovarajući popis koji se čuva u Sveučilišnoj knjižnici u Splitu, ali taj popis ne obuhvaća knjige. Identifikacijski je spomen zajednice uništen, ali se zajednica održala. Današnja knjižnična zbirka nastaje djelovanjem samih članova nakon Drugog svjetskog rata, u skladu s njihovim tadašnjim interesima i potrebama.

7 Sciolla, L. Nav. dj.

8 Šiljak, L. Jewish identities in Croatia – a social psychological perspective. [citirano: 2017-10-18]. Dostupno na: http://hrcak.srce.hr/index.php?id_clanak_jezik=11902&show=clanak

9 Standardi za specijalne knjižnice u Republici Hrvatskoj : radna verzija (rujan 2011.). [citirano: 2017-10-18]. Dostupno na: <https://www.hkdrustvo.hr/clanovi/alib/datoteke/file/Standardi/STANDARDI%20ZA%20SPECIJALNE%20KNJI%20C5%BDNICE1.doc>

10 Izniman primjer kulturnog doprinosa zajednice jest aktivnost knjižara Vida Morpurga, koji je pokrenuo prvi kulturni i književni časopis, prvi bibliografski bilten u Dalmaciji, organizirao posudbenu *Biblioteca circolante o da volo* i na brojne druge načine sudjelovao u intelektualnom životu grada.

11 Morović, H. Povijest biblioteka u gradu Splitu. Zagreb : Društvo bibliotekara Hrvatske, 1971. Str. 224.

Nisu sačuvane starije knjige inventara, već je pristizanje knjiga moguće rekonstruirati ili oznakom prijašnjih vlasnika (manji broj knjiga ima potpis vlasnika) ili u najvećoj mjeri razgovorom s članovima zajednice¹². Na taj način dobiva se temeljni okvir nabave građe: donacije knjiga za koje član vjeruje kako mogu biti od koristi (edukativne ili zabavne) ostalima, kupovanje publikacija sa židovskim temama bez obzira na geografsko područje na koje se odnose, kupovanje publikacija značajnih židovskih autora. Kako nikada nije bilo zaposlenog knjižničarskog osoblja, o zbirci su obično skrbrili ili voditelji zajednice (predsjednici Židovske općine) ili entuzijasti među članovima. Stoga je potpuno jasno kako zbirka odstupa od zahtjeva koji se navode u Standardima za specijalne knjižnice¹³, a koji predviđaju planiranje zbirke „temeljeno na procjeni sadašnjih i budućih potreba korisnika“.

Opis zbirke identitetskim markerima

Iako bez knjižničarskog stručnog planiranja ili upravo zbog toga knjižnična zbirka u potpunosti je iskaz identitetske samokategorizacije korisnika jer sadrži one publikacije koje su sami korisnici identificirali kao izraz svog manjinskog židovskog identiteta. Između nešto više od sedamsto katalogiziranih naslova više od dvjesto obuhvaća književna djela židovskih autora. Zastupljeni su različiti jezici kojima su se služili ili se danas služe članovi zajednice: djela izvorno nastala na hrvatskom, srpskom, njemačkom, talijanskom, ladinu (pretežno u antologijama narodnih priča i pjesama) te prijevodi na te jezike. Jezik je jedan od glavnih indikatora identiteta, ali ga u ovom slučaju treba interpretirati u složenijem obliku. Splitski Židovi, naime, nisu prenijeli tradiciju jidiša kao obiteljskog jezika, dok je hebrejski bio jezik religije. Doseljeni bosanski Sefardi poznavali su i koristili ladino, ali se jezik izgubio kod poslijeratnih generacija.

U zbirci se čuvaju i priručnici za učenje hebrejskog, iako nitko od članova ne govori hebrejski niti se organiziraju tečajevi za članove. Stariji članovi usvajali su osnove hebrejskog jezika obično kroz tradicionalne pjesme na organiziranim ljetovanjima u vrijeme socijalističke Jugoslavije. Naime, jugoslavenske židovske zajednice organizirale su ljetovanja za djecu na sličnim principima na kojima su funkcionirali tadašnji pionirski ili izviđački kampovi. S obzirom na socijalističko društveno uređenje, naglasak je bio na tradicijskom, a ne religijskom aspektu židovskog identiteta. Premda u Splitu nema stalnog rabina još od 50-ih godina 20. stoljeća, religijski indikatori identiteta zastupljeni su u zbirci s gotovo dvjesto naslova. Pritom „religijsko“ treba promatrati na prije spomenuti način: kao iskaz tradicijskog prijenosa običaja, obiteljskih obilježavanja blagdana, folklora i sl. Zato prikupljene knjige uključuju i molitvenike, studije o judaizmu, sinagogama, religijskim predmetima, ali i biblijske priče za djecu, priručnike o religijskoj ispravnoj prehrani, savjetnike o obilježavanju blagdana i tako dalje.

Povijest – politička, kulturna, svakodnevna, povijest pretrpljenih diskriminacija – zauzima važno mjesto u zbirci. Zastupljene su publikacije o povijesti židovskog naroda u različitim europskim državama, osobito na području bivše SFRJ, Republike

12 Prvenstveno razgovor s trenutnom predsjednicom Anom Lebl, ali i razgovori s drugim članovima zajednice koji su mi pomogli u radu na neobjavljenom istraživanju provedenom za potrebe poslijediplomskog studija u akademskoj godini 2015/2016.

13 Standardi za specijalne knjižnice u Republici Hrvatskoj : radna verzija (rujan 2011.). Čl. 12. Str. 7. [citirano: 2017-10-18]. Dostupno na: <https://www.hkdrustvo.hr/clanovi/alib/datoteke/file/Standardi/STANDARDI%20ZA%20SPECIJALNE%20KNJI%C5%BDNICE1.doc>

Hrvatske i Splita, spomenice židovskih udruženja i društava, studije o razvoju cionističke ideje i nastanku države Izrael. Povijest diskriminacija ima i svoju prijelomnu točku – holokaust, jednu od najčvršćih granica kolektivnog identiteta. U zbirci se čuva gotovo stotinu svjedočanstava i studija koje govore o širem europskom, ali i bližem balkanskom iskustvu stradanja.

Iseljavanje u novostvorenu domovinu Izrael nakon Drugog svjetskog rata ostavilo je manje traga u kontekstu identitetskih markera. Četrdesetak naslova tematizira prilike u Izraelu, od općedruštvenih, geografskih, povijesnih do političkih. Za razliku od kontakta sa „zemljom podrijetla“, kontakt-zajednice s većinskom etničkom skupinom nije jednostavno izdvojiti unutar zbirke. Odnosno, taj aspekt samodefiniranja u odnosu prema drugom može se pronaći u brojim raznorodnim publikacijama: knjiga koja primjerice govori o Židovima u Splitu, govori i o „nama“ i o „njima“, istovremeno pripovijeda o objema stranama identitetske granice.

Kolektivna memorija i potrebe korisnika

Simbolički indikatori identiteta prepoznatljivi su u gotovo cjelokupnoj zbirci. Vrlo mali broj naslova nije identitetski vezan za zajednicu, već je dospio u zbirku kao prijateljski poklon od nečlanova (poneka fotomonografija ili spomenica grada, zbirka pjesama i sl.). Članovi zajednice/korisnici zbirke selektirali su elemente zajedničke povijesne memorije koje prepoznaju kao ključne i ugradili ih u zbirku: književnost kao umijeće pripovijedanja, religiju i običaje koji iz nje proizlaze i opstaju, iskustva dramatične diskriminacije, mogućnost nove/stare domovine Izrael. Indikator kontakta s većinskim narodom vjerojatno je najprisutniji u dijelu fonda s povijesnom tematikom i najjasnije pokazuje dvojnost odnosa koji oblikuje identitet: na zajedničkom prostoru zajednička je i politička i kulturna povijest, ali je diskriminacija točka u kojoj se manjinska i većinska zajednica razdvajaju.

Jedan manji dio zbirke, otprilike četrdesetak knjiga, ne možemo prepoznati kao iskaz identiteta današnje zajednice, već kao izravni trag intelektualnih sklonosti i potreba članova iz prijašnjih vremena. Radi se o knjigama iz područja književnosti, nežidovskih autora, mahom na njemačkom jeziku. Načelo praktičnosti u radu sa zbirkom, ali i temeljna načela radi kojih zbirka uopće postoji, nalagali bi otpis tih naslova. Međutim, vratimo li se na pojam kolektivnog identiteta i komponentu trajanja u vremenu, otpis se čini neprihvatljivim. Kada knjižnicu stavimo u funkciju čuvanja identiteta, postaje nemoguće zanemariti aspekt kontinuiteta bez kojeg nema zajedničke memorije. Vrlo je teško zamisliti današnjeg korisnika koji posuđuje roman na gotici. Ipak, takvo kršenje načela praktičnosti ne znači nužno metaforičku „muzealizaciju“ zbirke u smislu čuvanja knjiga koje nemaju put do korisnika i posljedično zatvaranje u prošlost.

Zaključak

Daljnji razvoj zbirke pruža se u dvama smjerovima: s jedne strane zbirka ostaje vezana za potrebe zajednice i njene mijene pa se i dalje gradi u skladu s indikatorima identiteta. S druge strane, memorija se čuva vidljivošću i otvaranjem prema većinskoj zajednici: fond postaje dostupniji zahvaljujući mrežnom katalogu, ostalim se građanima pruža sinkronijski i dijakronijski pogled u zajednicu, jača suradnja s drugim knjižnicama u gradu.

Identitet je dinamičan. Vežemo li knjižnicu za identitet, postavljamo joj ključni cilj: održavanje ravnoteže između prošlog i budućeg, između čuvanja i otvaranja.

Literatura

- Anderson, B. Nacija – zamišljena zajednica. Zagreb : Školska knjiga, 1990.
- Giddens, A. Modernity and self identity. Palo Alto : Stanford University Press, 1991.
- Golubović, Z. Anthropological conceptualisation of identity, str. 26. [citirano: 2017-10-18]. Dostupno na: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=107859
- Hartman, H. Dimensions of Jewish identity among American Jews. [citirano: 2017-10-18]. Dostupno na: <http://www.bjpa.org/Publications/details.cfm?PublicationID=2735>
- Haviland, W. A. Kulturna antropologija. Jastrebarsko : Naklada Slap, 2004.
- Meijl, T. van. Culture and identity in anthropology: reflections on unity and uncertainty in the dialogical self. [citirano: 2017-10-18]. Dostupno na: http://ijds.lemoyne.edu/journal/3_1/pdf/IJDS.3.1.13.VanMeijl.pdf
- Morović, H. Povijest biblioteka u gradu Splitu. Zagreb : Društvo bibliotekara Hrvatske, 1971.
- Schnell, R. Dimensionen etnischer Identität <Dimensions of ethnic identity>. [citirano: 2017-10-18]. Dostupno na: https://www.unidue.de/~hq0215/documents/1990/1990_DimensionenEthischerIdentitaet.pdf.
- Sciolla, L. Identità personale e collettiva. Enciclopedia di scienze sociali. [citirano: 2017-10-18]. Dostupno na: http://www.treccani.it/enciclopedia/identita-personale-e-collettiva_%28Enciclopedia_delle_scienze_sociali%29/
- Standardi za specijalne knjižnice: radna verzija, 2011. [citirano: 2017-10-18]. Dostupno na: <https://www.hkdrustvo.hr/clanovi/alib/datoteke/file/Standardi/STANDARDI%20ZA%20SPECIJALNE%20KNJI%20C5%BDNICE1.doc>.
- Šiljak, L. Jewish identities in Croatia – a social psychological perspective. [citirano: 2017-10-18]. Dostupno na: http://hrcak.srce.hr/index.php?id_clanak_jezik=11902&show=clanak
- Watzlawik, M. Cultural identity markers and identity as a whole : some alternative solutions. [citirano: 2017-10-18]. Dostupno na: <http://cap.sagepub.com/content/18/2/253.abstract>